

Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць ; Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. – К. : ДП «Інформ.-аналіт. агенство», 2013. – Том 5. – Вип. 13. – С. 319–327 (фахове видання).

УДК 37.015.311-057.875

С.П. Яланська

РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ КУРСУ «ПСИХОЛОГІЯ ТВОРЧОСТІ»

В українському суспільстві здійснюються кардинальні перетворення в економічній і політичній сферах. Ці зміни суттєво впливають на систему вітчизняної освіти, що передбачає удосконалення професійної підготовки студента шляхом створення освітнього середовища для розвитку творчості. Сучасна освіта обумовлює потребу в творчих, компетентних фахівцях, що здатні до успішної професійної діяльності. Вивчення курсу «Психологія творчості» у вищому навчальному закладі створює неабиякі можливості для розвитку творчої компетентності студентів.

Ключові слова: творча компетентність, студент, психологія творчості.

В украинском обществе осуществляются кардинальные преобразования в экономической и политической сферах. Эти изменения существенно влияют на систему отечественного образования, что предусматривает усовершенствование профессиональной подготовки студента, создание образовательной среды для развития творчества. Современное образование обуславливает потребность в творческих, компетентных специалистах, способных к успешной профессиональной деятельности. Изучение курса «Психология творчества» в высшем учебном заведении создает серьезные возможности для развития творческой компетентности студентов.

Ключевые слова: творческая компетентность, студент, психология творчества.

Актуальність проблеми.

Процес становлення національної школи України характеризується інтенсивним пошуком таких психолого-педагогічних систем, які максимально сприяли б формуванню активної, творчої особистості, здатної до самостійної регуляції власної життєдіяльності. Ця проблема вважається

однією з найактуальніших для психолого-педагогічної науки, вузівської та шкільної практики.

Аналіз досліджень з проблеми.

Вивченню проблеми розвитку творчої особистості майбутніх учителів сприяють: генетико-моделюючий метод вивчення цілісної особистості, яка саморозвивається (С.Д. Максименко) [4]; теоретична модель творчої особистості (В.О. Моляко) [5]; дослідження творчості вчителя у багатовимірній концепції особистості (В.Ф. Моргун) [6]; етапи розвитку творчості (В.В. Клименко) [3]; аналіз соціально-психологічних чинників розуміння та інтерпретації особистого досвіду (Н.В. Чепелева) [9]; розгляд психологічних аспектів гуманізації освіти (Г.О. Балл) [1]; використання теоретичної моделі та завдань підготовки творчого вчителя (С.О. Сисоева) [7] та ін.

Важливе місце у розкритті компетентнісного підходу до навчально-виховного процесу в системі вищої та загальної середньої освіти належить працям, що розглядають: особливості розвитку творчої компетентності викладача вищого навчального закладу (Т.Ф. Волобуєва) [2]; становлення і розвиток творчої компетентності майбутнього вчителя (О.В. Тутолмін) [8] та ін.

Незважаючи на значну кількість досліджень із розвитку творчості особистості, проблема творчої компетентності майбутнього вчителя залишається недостатньо розробленою і потребує створення цілісної системи психолого-педагогічних засобів з розвитку професійної компетентності для досягнення її творчого рівня.

Мета статті полягає в теоретичному аналізі проблеми творчої компетентності майбутніх учителів, та розкритті розробленої нами програми її розвитку в навчальній діяльності.

Основний матеріал дослідження.

Під творчою компетентністю майбутнього вчителя, ми розуміємо найвищий рівень розвитку професійної компетентності, коли людина здійснює професійну діяльність на творчій основі стабільно і неперервно.

Структура розвитку творчої компетентності майбутнього вчителя базується на основних структурних компонентах професійної компетентності: особистісно-розвивальному; діяльнісно-розвивальному; комунікативному; фаховому; опануванні досвіду. Показниками досягнення творчої компетентності є ціннісно-педагогічна, мотиваційна, психолого-педагогічна, організаційна, методична, дидактична, інформаційна компетенції, вербально-комунікативна, невербальна, компетенція самовдосконалення, понятійне та творче мислення.

На основі визначених показників, критеріїв, психологічних та педагогічних засобів розроблено зміст та основні етапи розвитку творчої компетентності майбутніх учителів у навчально-виховному процесі.

Розвиток творчої компетентності майбутніх учителів має здійснюватися на основі підготовчого, діагностичного та розвивального етапів. Розвивальний етап повинен забезпечуватися психолого-педагогічними засобами у навчально-виховному процесі ВНЗ:

- а) психологічні: розвиток творчого мислення; прагнення до самовдосконалення; розвиток педагогічного спілкування вчителя як творчого процесу; мотивація до самостійного творчого опрацювання матеріалу; розвиток творчих здібностей у діяльності; розвиток фахової підготовки, понятійного мислення;
- б) педагогічні: організація навчальної діяльності, у ході якої студенти реалізують себе як творчі особистості; забезпечення конструктивного постійного зворотного зв'язку; встановлення партнерського педагогічного спілкування; забезпечення мотивації до дослідницької діяльності, активності та креативності під час занять; організація навчального процесу; діяльності, активності та креативності під час занять; організація навчального процесу з метою більш глибокого оволодіння студентами навчальним матеріалом.

На основі визначених тенденцій створено програму розвитку творчої компетентності майбутніх учителів. Метою програми є розвиток визначених показників розвитку творчої компетентності майбутніх учителів. Завдання програми – це розвиток показників компонентів професійної компетентності: особистісно-розвивального; діяльнісно-розвивального; комунікативного; фахового; компоненту опанування досвіду.

Авторська програма передбачає створення спеціального навчально-виховного середовища у процесі підготовки вчителів у ВНЗ з наступними характеристиками: а) установка на особистісно-розвивальний компонент (ціннісно-педагогічна, мотиваційна компетенції); б) установка на діяльнісно-розвивальний компонент творчої компетентності (психолого-педагогічна, організаційна, методична компетенції); в) формування та розвиток педагогічного спілкування як творчого процесу на основі вербально-комунікативної, невербальної компетенції; д) установка на фахове зростання на основі дидактичної, інформаційної компетенції, понятійного мислення; д) поглиблення опанування педагогічного досвіду (розвиток творчого мислення, компетенції самовдосконалення).

Важливою для ефективного впровадження програми є інтеграція психолого-педагогічних засобів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

Організаційно-методичними умовами сприяння розвитку творчої компетентності майбутніх учителів, які забезпечує програма, є:

- організація навчальної діяльності, у ході якої студенти реалізують себе як творчі особистості;
- забезпечення конструктивного постійного зворотного зв'язку;
- встановлення партнерського педагогічного спілкування;
- забезпечення мотивації до дослідницької діяльності, активності та креативності під час занять.

Основні психологічні умови розвитку творчої компетентності майбутніх учителів, передбачені програмою, включають: особливості

структури педагогічної діяльності; саморегуляцію; педагогічну активність; готовність до професійної творчості.

Структурно програму розвитку творчої компетентності майбутніх учителів поділено на блоки (табл. 1).

Таблиця 1

Програма розвитку творчої компетентності майбутніх учителів

№ блок у	Назва блоку	Основні психолого-педагогічні засоби
1.	Розвиток професійних цінностей і мотивів творчої діяльності	1. Вступне слово ведучого. 2. Вироблення та прийняття правил роботи. 3. Вправа «Мотивація самостійного творчого пошуку». 4. Ділова гра «Я та мої професійні цінності». 5. Дидактичне завдання «Креативний репортер». 6. Підведення підсумків.
2.	Оволодіння організаційно-методичною базою	1. Вступне слово ведучого. 2. Вироблення та прийняття правил роботи. 3. Вправа «Вольові зусилля та творча діяльність особистості». 4. Вправа «Банк ідей – я володію творчими здібностями». 5. Дидактичне завдання «Творчі припущення». 6. Підведення підсумків.
3.	Оволодіння педагогічним спілкуванням	1. Вступне слово ведучого. 2. Вироблення та прийняття правил роботи. 3. Вправа «Діалогічне спілкування майбутнього вчителя». 4. Вправа «Банк ідей – я хороший співрозмовник». 5. Дидактичне завдання «Креативний репортер». 6. Підведення підсумків.
4.	Оволодіння змістовими поняттями	1. Вступне слово ведучого. 2. Вироблення та прийняття правил роботи. 3. Вправа «Розвиток фахової підготовки». 4. Вправа «Поясни поняття». 5. Рубрика «Чи знаєте, Ви, що...?». 6. Підведення підсумків.
5.	Набуття	1. Вступне слово ведучого.

	досвіду педагогічної діяльності	2. Вироблення та прийняття правил роботи. 3. Ділова гра «Розвиток творчого мислення». 4. Вправа «Банк ідей – я самовдосконалююся». 5. Дидактичне завдання «Текст для творчого аналізу». 6. Підведення підсумків.
--	---------------------------------	--

З таблиці 1 зрозуміло, що програма складається із сукупності блоків, які представлені психолого-педагогічними засобами, спрямованими на розвиток готовності до адекватного і повного пізнання власних творчих можливостей та педагогічної творчості. Програма передбачає забезпечення психологічних умов та чинників, що активізують творчу, пізнавальну діяльність студентів. Майбутні вчителі осмислюють уявлення, що склалися про себе та інших. Учасники програми отримують інформацію про те, як вони виглядають в очах інших людей; як їх дії та вчинки сприймаються іншими. Доцільним є проведення блоків програми під час кураторських занять зі студентами, під час навчальних занять з фаху та вивчення окремих спецкурсів «Психологія творчості», «Педагогічна психологія», «Методика викладання психології» та ін.

Розглянемо особливості складових блоків авторської програми.

Блок №1. «Розвиток професійних цінностей і мотивів творчої діяльності» розрахований на розвиток показників особистісно-розвивального компоненту професійної компетентності майбутніх учителів. Його зміст передбачає мотивацію студентів до творчої педагогічної діяльності та розвиток професійних цінностей. Обов'язковим є проведення всіх складових блоку програми, що інтегрують в собі психолого-педагогічні засоби.

Блок №2. «Оволодіння організаційно-методичною базою». Забезпечує розвиток показників діяльнісно-розвивального компоненту професійної компетентності. Формує вміння висловлювати нові, нестандартні ідеї, прагнення використовувати інноваційні засоби, вдало поєднувати логіку з інтуїцією.

Блок №3. «Оволодіння педагогічним спілкуванням» розрахований на розвиток показників комунікативного компоненту професійної

компетентності майбутніх учителів. Його зміст спонукає майбутніх учителів до активного педагогічного спілкування, ефективної діалогічної взаємодії.

Блок №4. «Оволодіння змістовими поняттями» Забезпечує розвиток показників фахового компоненту професійної компетентності майбутніх учителів. Його зміст передбачає формування вміння надавати завершеного вигляду своїм ідеям, відстоювати власну думку, наводячи конкретні приклади, систематизувати, узагальнювати матеріал, робити змістовні висновки.

Блок №5. «Набуття досвіду педагогічної діяльності» розрахований на розвиток показників компоненту професійної компетентності опанування досвіду майбутніх учителів. Його зміст спонукає майбутніх учителів чітко формулювати визначення наукових понять, наводити максимальну кількість їх значень, творчо аналізувати зміст предмету, постійно самовдосконалюватися.

Важливою складовою кожного блоку авторської програми є комплекс тренінгових вправ, який передбачає забезпечення психологічних умов, що активізують творчу, пізнавальну діяльність студентів. Теми тренінгових вправ: «Мотивація самостійного творчого пошуку»; «Вольові зусилля та творча діяльність особистості»; «Банк ідей – я володію творчими здібностями»; «Діалогічне спілкування майбутнього вчителя»; «Банк ідей – я хороший співрозмовник»; «Розвиток фахової підготовки вчителя»; «Поясни поняття»; «Розвиток творчого мислення»; «Банк ідей – я самовдосконалююся».

Кожна з пропонованих тренінгових вправ передбачає:

- 1) необхідний час: в залежності від педагогічної ситуації;
- 2) матеріали: папір, олівець чи ручка, дошка, крейда;
- 3) вироблення та прийняття правил роботи (орієнтовні правила: кожен із учасників висловлює власну думку, наводить приклади із власного досвіду);

4) очікування учасників: на папері учасники пишуть свої очікування від тренінгу, зачитують і прикріплюють на плакаті або очікування пишуть на дошці;

5) принципи успішної організації тренінгової справи: активності учасників тренінгу; мотивації до творчої діяльності; креативності; постійного зворотного зв'язку; активізації дослідницької позиції учасників; оптимізації пізнавальних процесів; партнерського спілкування.

Розглянемо зміст деяких з них.

Тренінгова справа «Мотивація самостійного творчого пошуку».

Мета: створити психологічні умови для розвитку мотиваційної компетенції – показника розвитку творчої компетентності майбутніх учителів.

Дайте відповіді на питання:

1) Назвіть найголовніші фактори, що мотивують вас до творчості у навчально-виховному процесі.

2) Які чинники «блокують» Вашу творчість у навчальному процесі? Чому?

3) Чи існує необхідність майбутньому вчителю постійно перебувати у творчому пошуку?

4) У Вас, особисто, сформована позитивна стійка мотивація до процесу навчання?

5) Чи знаєте, Ви, приклади негативної мотивації до майбутньої творчої діяльності серед Ваших однокурсників? Чим вона обумовлена?

6) Мотивація теперішнього. Яку роль вона відіграє у Вашій підготовці як майбутнього фахівця?

7) Мотивація майбутнього. Яку роль відіграє вона у Вашій підготовці як майбутнього фахівця?

8) Існують змістові якості мотивів, пов'язані з характером навчальної діяльності (усвідомленість, самостійність, узагальненість, дієвість,

домінування в загальній структурі мотивацій, ступінь поширення на декілька навчальних предметів); які з них домінують у Вас?

9) Існують динамічні якості мотивів, пов'язані з психофізіологічними особливостями людини (стійкість мотиву, його сила й вираженість, здатність переключитися з одного мотиву на інший, емоційне забарвлення мотивів). А які особливості характерні для Вас?

Підведення підсумків. Кожен із учасників висловлює думку про результативність тренінгу щодо особистих очікувань.

Тренінгова вправа «Розвиток фахової підготовки».

Мета: створити психологічні умови для розвитку спрямованості майбутніх учителів на предметну (фахову) працю на творчому рівні.

Поясніть зміст умови:

Система засобів активізації навчання студентів забезпечує організацію навчання мотивуючого, цілеспрямованого процесу, якщо вона:

- збуджує і розвиває внутрішні мотиви навчання студентів на всіх його етапах;
- стимулює механізм орієнтування студентів, що забезпечує цілеспрямованість та планування попередньої діяльності з фаху;
- забезпечує формування навчальних та інтелектуальних умінь майбутніх учителів;
- стимулює до володіння основними фаховими поняттями;
- забезпечує самооцінку навчально-пізнавальної діяльності на основі самоконтролю.

Чи забезпечуються всі ці умови для Вас у навчально-виховному процесі?

Підведення підсумків. Кожен із учасників висловлює думку про результативність тренінгової вправи щодо особистих очікувань.

Тренінгова вправа «Банк ідей – я володію творчими здібностями».

Мета: створити психологічні умови для розвитку творчої компетентності майбутніх учителів, а саме, забезпечити відповідний рівень показників особистісно-розвивального компоненту.

Дайте відповіді на питання:

- 1) Як особисто Ви, як майбутній учитель, розумієте зміст поняття «творча компетентність»?
- 2) Як Ви вважаєте, чи достатньо часто вирішуєте творчі завдання у навчально-виховному процесі? Наведіть приклад.
- 3) Пригадайте педагогічну ситуацію, в якій Ви найбільш вдало творчо розв'язали завдання? Чому так сталося?
- 4) Пригадайте педагогічну ситуацію, в якій була найбільш невдала спроба творчо вирішити завдання?
- 5) Що розвиває Вашу педагогічну творчість?
- 6) Що заважає Вам творчо мислити?
- 7) Чи можете Ви творчо мислити під примусом?
- 8) Ви творчо компетентна особистість? Якщо так, то чому?
- 9) Чи вважаєте Ви себе психологічно готовими до творчої педагогічної діяльності?

Підведення підсумків. Кожен із учасників висловлює думку про результативність тренінгу щодо особистих очікувань [10, с. 190, 194].

Висновки та перспективи дослідження.

Отже, можливості розвитку творчої компетентності майбутніх учителів полягають у створенні навчально-виховного середовища, що забезпечує специфічні психолого-педагогічні засоби, які сприяють інтеграції компетенцій у творчу компетентність. Найбільший потенціал для створення такого середовища має система «навчально-виховний процес у ВНЗ – психологічна та педагогічна практика у ЗНЗ», в межах якої здійснюється підготовка майбутніх педагогів.

Програму розвитку творчої компетентності майбутніх учителів впроваджено у навчальний процес Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (довідка № 2988/01-30/26 від 07.06.2011 р.), Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (довідка № 01-379 від 23.05.2011 р.), Мелітопольського

державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 06/1042 від 09.06.2011), Криворізького державного педагогічного університету (довідка № 29-381 від 9.06.2011 р.), Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М.В. Остроградського (довідка № 800 від 06.06.2011 р.) та ін.

Наше дослідження не вичерпує всіх аспектів розвитку творчої компетентності майбутніх учителів. Воно може бути продовжене у напрямку пошуку, розробки програми розвитку творчої компетентності вчителів-початківців та вчителів-ветеранів; удосконалення шляхів, методів оптимізації розвитку творчої компетентності майбутніх учителів з урахуванням порівняльного аналізу особливостей творчої компетентності майбутніх учителів різних спеціальностей.

Список використаних джерел:

- 1) Балл Г. О. Психологічні аспекти гуманізації освіти : кн. для вчителя / Г. О. Балл. – К. ; Рівне, 1996. – 128 с.
- 2) Волобуєва О. Ф. Творча компетентність викладача вищої школи: психологічний аспект [Електронний ресурс] / О. Ф. Волобуєва // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України: електрон. наук. фах. вид. / гол. ред. І. О. Грязнов – Хмельцький, 2011. – Вип. 4. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Vnadps/2011_4/11vofspa.pdf.
- 3) Клименко В. В. Етапи розвитку творчості / В. В. Клименко // Психологічна газета. – 2007. – № 2. – С. 24–29.
- 4) Максименко С. Д. Психологія особистості / С. Д. Максименко. – К. : Вид-во ТОВ «КММ», 2007. – 296 с.
- 5) Моляко В. О. Творчий потенціал людини як психологічна проблема / В. О. Моляко // Обдарована дитина. – 2005. – № 6. – С. 2–9.
- 6) Моргун В. Ф. Інтедифія освіти : Психолого-педагогічні основи інтеграції та диференціації (інтедифії) навчання на прикладі шкільного циклу природничих дисциплін / В. Ф. Моргун. – Полтава : Наук. зміна, 1996. – 78 с.

7) Сисоєва С. О. До проблеми організації творчої навчальної діяльності учнів / С. О. Сисоєва // Обдарована дитина. – 2001. – № 8. – С. 2–8.

8) Тутолмин А. В. Становление и развитие творческой компетентности будущего учителя (на основе системного подхода) : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / А. В. Тутолмин ; Чуваш. гос. пед. ун-т. – Чебоксары, 2009. – 42 с.

9) Чепелева Н. В. Діалог як механізм творчості / Н. В. Чепелева // Обдарована дитина. – 2007. – № 7. – С. 4–10.

10) Яланська С. П. Психологічні засади розвитку творчості майбутніх учителів біологічних дисциплін: теорія і практика : [монографія] / С. П. Яланська ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка – Полтава, 2010. – 374 с.

Ukrainian society to carry out radical changes in the economic and political spheres. These changes will significantly affect the system of education, which involves improving the training of students, creating an educational environment for the development of creativity. Modern education determines the need for creative, competent professionals capable of a successful career. Study the course "Psychology of Creativity" in higher education creates significant opportunities for the development of creative competence of students.

Key words: creative competence, student, psychology of creativity.

С.П. Яланська. Розвиток творчої компетентності студентів у процесі вивчення курсу «Психологія творчості»

Яланська Світлана Павлівна, доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри психології Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка.

Представлено новий концептуальний підхід до розгляду психологічної сутності творчої компетентності, створено програму розвитку творчої компетентності майбутніх учителів, на основі визначених психолого-педагогічних засобів розвитку творчої компетентності студентів. Розкрито зміст понять «професійна компетентність», «творча компетентність».

Розроблено і науково обґрунтовано зміст та етапи розвитку творчої компетентності майбутніх учителів, а саме: підготовчий етап (установка на розвиток творчої компетентності); діагностичний етап (психодіагностика показників розвитку творчої компетентності); розвивальний етап (компоненти професійної компетентності: особистісно-розвивальний; діяльнісно-розвивальний; комунікативний; фаховий; опанування досвіду; показники досягнення творчої компетентності: творче мислення; компетенція самовдосконалення; мовна; вербально-комунікативна; невербальна; ціннісно-педагогічна; мотиваційна; психолого-педагогічна; організаційна; методична; дидактична; інформаційна компетенції; понятійне мислення; критерії досягнення творчої компетентності: самостійність; мобільність у використанні інноваційних засобів роботи; комунікативність; результативність; готовність до творчості; зміст роботи з розвитку творчої компетентності; набуття досвіду педагогічної діяльності; відкритість до педагогічного спілкування; розвиток професійних цінностей і мотивів творчої діяльності; оволодіння організаційно-методичною базою; оволодіння змістовими поняттями); результат (творча компетентність).

Обґрунтовано програму реалізації концептуальної моделі у спеціально створеному навчально-виховному середовищі ВНЗ. Важливою складовою кожного блоку авторської програми є комплекс тренінгових вправ, який передбачає забезпечення психологічних умов, що активізують творчу, пізнавальну діяльність студентів. Темі тренінгових вправ: «Мотивація самостійного творчого пошуку»; «Вольові зусилля та творча діяльність особистості»; «Банк ідей – я володію творчими здібностями»; «Діалогічне спілкування майбутнього вчителя»; «Банк ідей – я хорошиий співрозмовник»; «Розвиток фахової підготовки вчителя»; «Поясни поняття»; «Розвиток творчого мислення»; «Банк ідей – я самовдосконалююся». Даний комплекс доцільно використовувати під час кураторських занять зі студентами, під час навчальних занять з фаху та вивчення окремих спецкурсів «Психологія

*творчості», «Педагогічна психологія», «Методика викладання психології»
та ін.*